

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR FORMATION OF PROFESSIONAL RESPONSIBILITY OF FUTURE MANAGERS

Актуальність статті зумовлена тим, що вивчення педагогічних умов формування професійних якостей майбутніх фахівців є однією з головних умов якісної підготовки у ВНЗ. Стаття аналізує сучасні визначення поняття «педагогічні умови», обґрунтовує важливість створення педагогічних умов ефективного освітнього процесу. У статті окреслюються основні передумови виникнення такої професійної якості, як відповідальність, і педагогічні умови формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів. Перспективою подальшого дослідження є конкретизація поняття «педагогічні умови формування професійної відповідальності» з урахуванням досвіду зарубіжних дослідників.

Ключові слова: педагогічні умови, професійна відповідальність, професійна підготовка, майбутній менеджер, мотивація.

Актуальность статьи обусловлена тем, что изучение педагогических условий формирования профессиональных качеств будущих специалистов является одним из главных условий качественной подготовки в вузе. Статья анализирует современные определения понятия «педагогические условия», обосновывает важность создания педагогических условий эффективного образовательного процесса. В статье определяются основные предпосылки возникновения такого профессионального качества,

как ответственность, и педагогические условия формирования профессиональной ответственности будущих менеджеров. Перспективой дальнейшего исследования является конкретизация понятия «педагогические условия формирования профессиональной ответственности» с учетом опыта зарубежных исследователей.

Ключевые слова: педагогические условия, профессиональная ответственность, профессиональная подготовка, будущий менеджер, мотивация.

The topicality of the article is explained by the fact that the study of pedagogical conditions of formation of future specialists' professional qualities is one of the main conditions under which effective professional education in HED takes place. The article analyzes modern definitions of the notion of pedagogical conditions, substantiates the importance of creating pedagogical conditions for effective educational process. The article outlines the main preconditions for the cultivation of responsibility and pedagogical conditions of formation of future managers' professional responsibility. The problems of further research include specification of the concept of "pedagogical conditions of formation of professional responsibility", taking into account the experience of foreign scholars.

Key words: pedagogical conditions, professional responsibility, professional education, future manager, motivation.

УДК 378

Погорелова Т.Ю.,

аспірант, викладач кафедри педагогіки, іноземної філології та перекладу Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів є складним і багатоаспектним процесом, і це детермінує важливість філософсько-педагогічної рефлексії над ним, що дає можливість осмислити його і напрацювати ефективні психолого-педагогічні технології, зокрема комплекс умов формування відповідальності майбутніх менеджерів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проведений огляд вітчизняної та зарубіжної психолого-педагогічної літератури доводить, що поняття «педагогічні умови» та педагогічні умови формування професійної відповідальності розглядалися у роботах багатьох науковців, а саме таких, як Н. Іпполітова, В. Манько, Н. Кузьміна, К. Касярум, І. Зязюн, В. Нестеров, А. Литвин, О. Пономарьов, М. Чеботарьов, М. Савчин, О. Мацейко, Р. Джордж, Д. Культиген, Р. Хорн, Дж. Ягер тощо.

На думку А. Литвина та О. Мацейко, під педагогічними умовами розуміються такі, що спеціально створюються в освітньому процесі з метою підвищення його ефективності або реалізації певних інновацій [2, с. 46].

Дослідник К. Касярум характеризує педагогічні умови як взаємопов'язану сукупність обста-

вин, засобів і заходів у педагогічному процесі, яка сприяє ефективній професійній підготовці майбутніх фахівців [1, с. 10–12].

Л. Колберг розглядає відповідальність залежно від вирішального значення зовнішніх умов, за яких відбувається дія, підкреслюючи так особливе значення впливу зовнішніх обставин як на результат вчинку, так і на міру відповідальності особистості [4, с. 113].

Аналіз останніх наукових досліджень засвідчує, що під час вивчення педагогічних умов основна увага приділяється загальним теоретичним питанням, пов'язаним з обставинами, що забезпечують перебіг педагогічного процесу; очікуваними результатами педагогічного процесу; формами, методами, педагогічними прийомами, що забезпечують успішний перебіг педагогічного процесу. Проблемна сфера статті зумовлюється відсутністю наукового обґрунтування психолого-педагогічних та організаційних умов формування професійно важливих якостей майбутніх фахівців, зокрема майбутніх менеджерів. Тож вирішення зазначеного протиріччя визначило проблему дослідження.

Мета статті полягає у з'ясуванні педагогічних умов формування професійної відповідаль-

ності майбутніх менеджерів як складника управління процесом професійної підготовки сучасного фахівця. Завдання статті: визначити сутність поняття «педагогічні умови» на основі узагальнення довідкових і наукових джерел; з'ясувати та узагальнити педагогічні умови освітнього процесу в закладах вищої освіти (далі – ЗВО); обґрунтувати психолого-педагогічні та організаційні умови формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів.

Виклад основного матеріалу. Проаналізуємо сутність поняття «педагогічна умова». У «Філософському словнику» «умова» визначається як категорія, в якій відображено універсальні відношення речі до тих факторів, завдяки яким вона виникає та існує [10, с. 674].

У психології поняття «умова» трактується як сукупність явищ зовнішнього та внутрішнього середовища, що, ймовірно, впливають на розвиток конкретного психічного явища [7, с. 309].

У педагогічному словнику «умова» розглядається як «сукупність змінних природних, соціальних, зовнішніх і внутрішніх впливів, що діють на фізичний, психологічний, моральний розвиток людини, її поведінку, виховання, навчання, формування особистості» [5, с. 398].

Дослідник К. Касярум, характеризуючи педагогічні умови як взаємопов'язану сукупність обставин, засобів і заходів у педагогічному процесі, наводить п'ять підгруп педагогічних умов – психологічні, дидактичні, методичні, комунікативні, організаційні, які можна об'єднати у дві групи – внутрішньо-особистісні (суб'єктивні) та зовнішні (об'єктивні) умови [1, с. 18].

Як зазначає С. Рубінштейн, «зовнішні умови впливають на розвиток особистості опосередковано через внутрішні, суб'єктивні умови, які формує сама особистість» [8, с. 251].

І. Зязюн характеризує педагогічні умови як систему певних форм, методів, матеріальних умов, реальних ситуацій, що об'єктивно склалися чи суб'єктивно створених, необхідних для досягнення конкретної педагогічної мети [4, с. 118].

Зважаючи на викладене, під психолого-педагогічними та організаційними умовами формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів ми розуміємо особливості організації освітнього процесу майбутніх менеджерів, що детермінують його результати й об'єктивно забезпечують можливість їх досягнення.

Розглянемо умови формування професійної відповідальності майбутніх фахівців, зокрема менеджерів, що описали сучасні науковці у своїх працях. Наприклад, О. Пономарьов і М. Чеботарьов, описуючи механізми формування відповідальності в системі професійної компетенції фахівця, говорять про соціальні та морально-психологічні аспекти формування почуття відпові-

дальності. На думку вчених, для культивування у членів суспільства почуття відповідальності необхідною умовою є наявність певних соціальних передумов, таких як рівень демократичного характеру суспільного життя, який забезпечує свободу вибору, громадянська обізнаність та активність членів суспільства, політична, соціально-економічна й духовно-культурна ситуація в країні, місце відповідальності в суспільній свідомості та системі життєвих цінностей людей, атмосфера загальної взаємної вимогливості, місце відповідальності в системі цілей і пріоритетів освіти, включення відповідальності до структури професійної компетентності й особистісних якостей фахівця [6, с. 115–120].

Український психолог М. Савчин у своїх дослідженнях природи відповідальності стверджує, що почуття відповідальності безпосередньо пов'язане зі свободою особистості. Відповідальність пов'язана зі свободою прийняття рішень, вибору цілей і способів її досягнення. Оптимальне співвідношення свободи та відповідальності зумовлює успішну реалізацію особистого та професійного потенціалу особистості.

М. Савчин наголошує, що аналіз суб'єктивного боку відповідальності (мотивів, переживань, самосвідомості тощо) є головною психологічною характеристикою досліджуваної якості. Він, характеризуючи загальні та специфічні механізми відповідальності, стверджує, що загальними механізмами забезпечення відповідальної поведінки є такі: саморегуляція мотивації та поведінки, свідомість, самосвідомість і моральна самосвідомість як її компоненти. Отже, виникнення потреби чинити відповідально, усвідомлення особистісного сенсу предмета відповідальності, адекватна оцінка себе як суб'єкта відповідальності є важливими суб'єктивними умовами розвитку відповідальності [9, с. 86].

Багато дослідників до однієї з найважливіших передумов виникнення відповідальності зараховує таку розвинуту якість, як самостійність. Передумовами відповідальної поведінки особистості є впевненість людини у своїх силах і відповідність завдання, узгодження необхідності з індивідуальними бажаннями та потребами особистості [9, с. 60–64].

Всебічний аналіз явища відповідальності особистості на основі досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців свідчить про те, що феномен відповідальності є багатовимірним психічним утворенням. Як фундаментальна властивість особистості, відповідальність характеризується багатоаспектністю. Зазначимо основні психологічні та організаційні передумови виникнення відповідальності:

1) відповідальність передбачає співвіднесення особистістю вимог реальності та власних потреб і бажань;

2) відповідальність є свідомою категорією, вона передбачає усвідомлення індивідуальної необхідності відповідальності та готовність брати відповідальність за власні дії та вчинки на себе;

3) відповідальність передбачає виконання обов'язків, дотримання морально-етичних норм і правил, законів суспільства;

4) джерелом і гарантом відповідальної поведінки особистості є засвоєні нею морально-правові, етичні цінності та норми, прийняті у певному культурно-історичному середовищі, людська совість;

5) відповідальність пов'язана зі свободою особистості та віддзеркалює прагнення людини до самостійності.

Далі розглянемо психолого-педагогічні та організаційні умови формування професійної відповідальності фахівців, зокрема менеджерів.

Як зазначає О. Пономарьов, для належного розвитку відповідальності як студента, так і викладача необхідною умовою постає глибоке осмислення ними сутності, призначення та змісту своєї діяльності. Результатом цього осмислення у студентів стає виникнення внутрішньої потреби та здатності оцінювати свою навчальну діяльність і поведінку з позицій життєвих цінностей, цілей і перспектив. Виникнення такої потреби, на думку дослідників, означає формування відповідальності [6, с. 103–104].

Дослідник Л. Сатановська визначила такі педагогічні умови формування відповідальності в майбутніх фахівців в умовах ЗВО: установлення мотивації відповідальної поведінки, професійна спрямованість майбутнього фахівця, педагогічна майстерність викладачів, ефективна практична підготовка майбутніх фахівців [11, с. 68].

І. Ярошук виділила такі педагогічні умови підготовки майбутніх фахівців до ефективної професійної діяльності: формування позитивної мотивації через реалізацію особистісно-орієнтованого підходу; забезпечення логіки побудови змісту навчання у послідовності комунікативного, аксіологічного, процесуального, психофізіологічного елементів; організація навчального комунікативного простору та моделювання проблемних ситуацій професійного характеру; оволодіння інтегрованим змістом навчання на основі ідей контекстного навчання, що сприяє забезпеченню послідовності, етапності зв'язку гуманітарних та економічних дисциплін, його результативності й ефективності [12, с. 486].

Ще однією важливою умовою і водночас засобом розвитку у студентів почуття відповідальності виступає здатність до взаєморозуміння, емпатія і готовність до ефективної діяльності у складі команди. На сучасному етапі розвитку суспільства, зокрема у сучасній педагогічній думці, набуває актуальності проблема підготовки майбут-

ніх фахівців до успішної професійної діяльності у складі команди та прищеплення їм почуття відповідальності за характер і результати не тільки за свої власні результати діяльності, але й за результати, досягнуті командою. У зв'язку з цим перед вищою школою постає завдання організувати командно-орієнтований освітній процес професійної підготовки та особистісного розвитку фахівців. Це є особливо актуальним під час підготовки менеджерів, тому що управлінська діяльність передбачає керівництво та роботу саме у складі команди.

Важливим є вплив рівня професійної самосвідомості майбутніх фахівців на формування психологічної готовності до професійної самореалізації і взяття на себе професійної відповідальності. Науковий аналіз підтверджує, що рівень психологічної готовності студентів до професійної діяльності детермінований станом її структурних компонентів, внутрішніх факторів – професійною самосвідомістю, ціннісними орієнтаціями, професійно важливими якостями особистості, професійною компетентністю, усвідомленням престижу майбутньої професії.

М. Савчин вважає, що мотивацію професійної відповідальності майбутнього фахівця можна представити як процес, що бере початок з актуалізації мотиву та завершується формуванням спонукання як його результату. У процесі мотивації беруть участь такі утворення, як потреби, мотиви, світогляд людини та її цінності, індивідуальні особливості та уявлення про себе, фізичні, психологічні, мотиваційні та духовні можливості, функціональні та емоційні стани і переживання, знання про соціальне оточення, його розвиток і соціальні очікування й домагання тощо [9, с. 146].

Проведені наукові розвідки щодо природи та механізмів відповідальної поведінки майбутніх фахівців дали змогу виокремити педагогічні умови формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів:

1) спрямування змісту навчальних дисциплін на формування у студентів системи морально-етичних цінностей, знань і вмінь їх використовувати в діяльності менеджера;

2) організаційно-методична підготовка викладачів навчальних дисциплін до формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів економічної галузі;

3) організація специфічного навчального середовища (оптимальне співвідношення свободи і відповідальності, створення «інстанцій відповідальності» тощо).

4) розвиток професійної відповідальності майбутніх менеджерів економічної галузі за допомогою використання навчально-професійних завдань і інтерактивних методів навчання, що стимулюють розвиток самостійності, критичного мислення, сприяють навичкам роботи у складі команди;

5) організація рефлексивної діяльності студентів щодо процесу і результату індивідуальної та групової роботи.

Висновки. Педагогічні умови – це сукупність внутрішніх і зовнішніх обставин, засобів і заходів у педагогічному процесі, яка сприяє ефективній професійній підготовці майбутніх фахівців. Важливою передумовою формування відповідальності є свобода вибору особистості. Завданням ЗВО є створення комплексу психолого-педагогічних та організаційних умов для забезпечення ефективного освітнього процесу. Для формування відповідальності у майбутніх фахівців вирішальним є вплив зовнішніх обставин і внутрішніх переконань особистості, які є передумовами формування мотиваційної сфери майбутнього фахівця, зокрема менеджера.

На наш погляд, до першочергових проблем подальшого дослідження педагогічних умов формування професійно важливих якостей майбутніх фахівців, зокрема менеджерів, належать наукове обґрунтування й конкретизація поняття «педагогічні умови формування професійної відповідальності» з урахуванням досвіду зарубіжних дослідників та опрацювання принципів і методики вимірювання їхньої ефективності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Касярум К. Формування комунікативної компетенції майбутніх викладачів вищої школи. Черкаси, 2011. 23 с.
2. Литвин А., Мацейко О. Методологічні засади поняття «педагогічні умови». Педагогіка і психологія професійної освіти. 2013. № 4. С. 43–63.
3. Манько В. Дидактичні умови формування у студентів професійно-пізнавального інтересу до спеціальних дисциплін. Соціалізація особистості: зб. наук. пр. Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова. К.: «Логос», 2000. Вип. 2. С. 153–161.
4. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій: навч. посібник / Ред. І.А. Зязюн і О.М. Пехота. К.: «А.С.К.», 2003. 240 с.
5. Полонский В. Словарь по образованию и педагогике. М.: «Высшая школа», 2004. 512 с.
6. Пономарьов О., Чеботарьов М. Відповідальність в системі професійної компетентності фахівця: навч.-метод. посібник. Х.: НТУ «ХПІ», 2012. 220 с.
7. Психологічна енциклопедія. К.: «Академвидав», 2006. 424 с.
8. Рубинштейн С. Проблемы общей психологии. М.: «Педагогика», 1973. 424 с.
9. Савчин М. Психологія відповідальної поведінки: монографія. Івано-Франківськ: «Місто НВ», 2008. 280 с.
10. Філософський словник / За ред. В. Шинкарука. 2-е вид., перероб. і доп. К.: Головна редакція УРЕ, 1986. 800 с.
11. Сатановська Л. Формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів освіти в умовах вищого навчального закладу. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: «Педагогіка». 2015. Вип. 1. С. 65–70.
12. Ярошук І. Педагогічні умови формування готовності майбутніх економістів до професійного спілкування. Педагогічний дискурс. 2013. № 14. С. 485–490.